

KOPENHAG KRİTERLERİNİN TÜRK POZİTİF HUKUKU'NA ETKİLERİ *

Abdullah Dinçkol **

ÖZET

*Bilindiği üzere Avrupa Birliği (AB), Avrupa'daki demokratik ulusları birleştiren en eski uluslararası örgütlerden biridir. Avrupa Birliği'ne üye olmanın şartlarını belirten **Kopenhag Kriterleri** 1993 yılında kabul edilmiştir.*

Avrupa entegrasyon süreci, katılan ülkeler üzerinde çok çeşitli etkiler yapmaktadır. Reform sürecinde AB, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneğini incelemektedir ki, bu yükümlülükler, antlaşmalar, ikincil yasalar ve AB politikalarında ifadesini bulan AB müktesebatından oluşmaktadır.

Bu makalenin temel amacı Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin Türkiye'de ulusal hukuk sistemini ne ölçüde etkilediğine ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Kopenhag Kriterleri, AB-Türkiye ilişkileri

THE EFFECTS OF THE COPENHAGEN CRITERIA ON THE TURKISH LEGAL SYSTEM

ABSTRACT

As it is known, the **European Union** (EU) is the one of the oldest international organization which has been unifying the democratic nations in Europe. **Copenhagen Criteria** which are the conditions of becoming the member of the European Union were accepted in 1993.

The process of European integration exerts multi-faceted influences on the concerned countries. In the reform process, EU examines Turkey's ability to assume the obligations of membership – that is, the *acquis* as expressed in the Treaties, the secondary legislation, and the policies of the Union.

The main proposal of this article is to shed some light upon the effect of Turkey's membership of the European Union on Turkish national (internal) legal system.

Keywords: European Union, Copenhagen Criteria, EU-Turkey relations

* Bu makale, 14-15 Aralık 2006 / **Kadir Has Üniversitesi, Küreselleşme Sürecinde Avrupa Birliği Hukukunun Türk Hukukuna Etkileri Sempozyumu**'nda "*Kopenhag Kriterleri Çerçevesinde Türk Pozitif Hukuku*" ismiyle sunulan tebliğin yeniden düzenlenmesidir.

** *Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Eminönü – İstanbul.*

1. Pozitif Hukuk

Öğretide çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan “*Pozitif hukuk*”, “*dogmatik hukuk*”, “*müspet hukuk*”, “*yürürlükteki hukuk*” kavramları, bir ülkede, belli bir zamanda yürürlükte bulunan hukuk kurallarının bütünü ifade etmektedir.

Ülkemizdeki yürürlükteki yasa, tüzük, yönetmelik, genelge ve yönergelerin tümü, “*Türk Pozitif Hukuku*”nu oluşturmaktadır. *Hukuk dogmatigi* ise, bunlarla uğraşan disiplindir. (Özbilgen, 1976: 356-357). Kuşkusuz ki hukuk uygulanmak için vardır ve bu uygulanım, pozitif hukuk kurallarına göre yürütülmektedir.

Hukuk dogmatiginin dediği, yasakoyucu tarafından konmuş bulunan eylemsellikte yürürlü bir hukukun var ve bunu tartışmasızca kabullenip uygulamanın zorunlu bulunduğudur. (Özbilgen, 1976: 360-361). “*Pozitif hukuk, tarihen oluşmuş bir hukuktur ve bu yüzden de tarihî gelişim içerisinde yenisi ile değiştirilmeye elverişlidir. Pozitif hukukun muhtevasının ne olacağına, onu yaratanlar karar verir; bu muhteva, onların buyruğundadır ve ihtiyaç olunca değiştirilebilir. Nitekim bu hukuk devletten devlete ve devirden devire değişmektedir. Birbirine yakın kültür düzeyinde bulunan devlet ve uluslarda sahip olduğu sayısız benzerliklere rağmen hukukun, ülkeden ülkeye değişik olduğu ve sınırın bu yanında hak olan bir şeyin, öbür yanda haksızlık olduğu, aynı ülke içerisinde dahi hak ve haksızlığa ilişkin kararın zamanla değiştiği görülmüş ve görülmektedir.*” (Aral, 1979: 44).

Bu anlamda pozitif hukuk, “*olan hukuk*” (**de lege lata**)’dır ve bir “*Türk Pozitif Hukuku*”ndan, bir “*İsviçre Pozitif Hukuku*”ndan, bir “*Uluslararası Pozitif Hukuk*”tan sözedilebilir. (Önen, 1988: 46).

Pozitif hukukunun kapsamı bu şekilde genişletilebildiği için, sadece yetkili bir makam tarafından, belli bir prosedüre uygun olarak konulmuş yazılı hukuk kurallarının bütününe ise, “*mevzu (konulmuş) hukuk*” bir başka deyişle “*mevzuat*” denilmektedir. Yasalar, kanun hükmünde kararnameler, tüzükler, yönetmelikler mevzu hukuku yani mevzuatı oluşturmaktadırlar.

Şimdi Türk Pozitif Hukukunun “kanunlar sistemi”nin tarihsel gelişimine çok kısa bir bakış, özellikle konumuzun değerlendirilmesi açısından yarar sağlayacaktır:

Yıl	Dönem	Yasa No.	Toplam	Yıl	Yıl Başına Ortalama
1920 – 1960	TBMM	1 – 7480	7480	40	187
1960 – 1961	M.B.K. ve KURUCU MECLİS	1 – 375	375	1	375
1961 – 1980	TBMM	1 – 2300	2300	19	121
1980 – 1982	M.G.K	2301 – 2577	277	2	138

1982 – 1983	KURUCU MECLİS	2578 – 2969	392	1	392
1984 – 2007	TBMM	2970 – 5687	2718	23	118
Genel Toplam:			13.542	86	157.4

Yukarıdaki tablo 1980 sonrası, yıllara, kanun koyucunun niteliğine ve kanun sayısına göre analiz edilecek olursa, şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Yıl	Kanun No	Kanun Koyucu Dönemi	Kanun Sayısı	Toplam	
1982	2578 - 2773	Kurucu Meclis	196	392	1009
1983	2774 - 2969	Kurucu Meclis	196		
1984	2970 - 3142	I. Özal Hük.	173	435	
1985	3143 - 3250	I. Özal Hük.	108		
1986	3251 - 3328	I. Özal Hük.	78		
1987	3329 - 3404	I. Özal Hük.	76		
1987	3405	II. Özal Hük.	1	182	
1988	3406 - 3515	II. Özal Hük.	110		
1989	3516 - 3586	II. Özal Hük.	71		
.....					
2001	4417 – 4732	Ecevit Hük.	116	157	1071
2002	4733 – 4773	Ecevit Hük.	41		
18.11.2002 / 14.03.2003	4774 – 4824	Gül Hük.	51	51	
14.03.2003 / 2007...	4825 – 5687	Erdoğan Hük.	863	863	
Toplam					2080

Bu çerçevede 1920 – 2007 tarihleri arasındaki 86 yıllık Türk Pozitif Hukukunun oluşturulma sürecine bakıldığında en yoğun kanunlaştırma dönemlerinin;

1. **1926 – 1936** (Türk devletinin kuruluş ve yapılanma dönemi),
2. **1982 – 1989** (Serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde yeniden yapılanma dönemi) ve
3. **2001 – 2007** (AB için **Ulusal Program**¹ çerçevesinde kanunlaştırma dönemi) şeklinde belirlenebileceğini görüyoruz.

¹ Türkiye tüm aday ülkelerde olduğu gibi Müktesebatın Kabulü için Ulusal Program hazırlamış ve 19 Mart 2001 tarihinde Avrupa Komisyonu'na sunmuştur. Türkiye'nin Katılım Otaklığı Belgesi'nde detaylı olarak belirtilen yükümlülüklerini bir takvime bağlayan Ulusal Program, Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. (<http://www.tribeca.com.tr/delturtest/webpub/UlusalProgram.doc>)

Bunlardan ilk ikisi, Türkiye için rahat ve dış etkiden uzak kanunlaştırma süreci oluşturmaktadır:

1926 – 1936 dönemi; Öncelikle bu dönemde Atatürk gibi bağımsızlık sevdalısı bir devlet adamının bulunması ve O'nun kişilikli bir iç ve dış devlet politikası izlemesi, Türkiye Cumhuriyeti'ni dış etkilere karşı korumuştur. Kanunlaştırma, bu bağımsız politika çerçevesinde gerçekleşmiştir. İkinci bir olgu, bu dönem kanunlaştırmasının Avrupa'da Hitler Almanyası ve Mussolini İtalyasının yol açtığı savaş döneminde gerçekleşmesidir. Sıkıntılar çekmekle birlikte, dış etkiden (*özellikle kendi derdine düşen Avrupa'nın etkisinden*) oldukça uzak kalan Türkiye "kanun alımı"na rağmen, tamamen kendi arzusu çerçevesinde Türk Pozitif Hukukunu oluşturmuştur.

Dönemin siyasal İktidarı, yabancı hukuk danışmanlarının olası müdahalelerinin önüne geçmek için, hukuk ve yargı işlerinin yeniden yapılandırılmasında, uluslararası hukuk yükümlülüklerinin mümkün olduğunca çabuk gerçekleştirilmesine büyük bir önem vermektedir. Diğer devletler karşısındaki konumu çerçevesinde yeni devlet yapısı ve kendi iç istikrarı açısından kaçınılmaz olan bu politik amaçlara geniş ölçüde erişmek için, tamamı "ithal" ve *–çok kısa süre içinde Türkçe'ye çevrilerek kanun tasarıları haline dönüştürülmüş–* kanun koyucu organa kabul edilmek üzere sevk edilebilecek yabancı kanunlara yönelmek gerekiyordu. (Hirsch, 2005: 351). Ancak bu yabancı kanunlar, bir dış yönlendirmenin etkisi ile değil, tamamen ülkenin ihtiyaçları çerçevesinde tercih edilmiş ve nakledilmiştir.

1982 – 1989 dönemi; Bu dönemde özellikle 1984 sonrası kanunlaştırmanın yoğunlaştığı görülmektedir. Turgut Özal hükümetleri ile başlayan serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde oluşturulan yeni yapılanmada ise 1987'den itibaren çökme ve dağılma sürecine giren Sovyet Blokunun yarattığı sarsıntılar sebebiyle bütün dış ilgi Sovyetlere yöneltilmiş iken, Avrupa tamamıyla Doğu Almanya ve Sovyetlerle ilgilenirken, Türkiye yine kendi arzusu ve talepleri doğrultusunda kanunlaştırma gerçekleştirmiştir.

2001 sonrası ise, yine yoğun bir kanunlaştırma olgusu ile karşılaşmaktayız. Ancak halen içinde bulunduğumuz bu dönem kanunlaştırması tamamen dış ilgi ve kontrol altında gerçekleştirilmektedir. Bu ilgi, etki ve kontrolün kaynağı ise **Avrupa Birliği**'dir.

Avrupa Birliği, klasik uluslararası örgütlerden farklı olarak, kurucu andlaşmaları itibarıyla oluşturduğu hukuki yapısıyla, üye devletlerin iç hukuk mevzuatında doğrudan veya derhal uygulanabilir normlar aracılığıyla etkiler doğuran bir özelliğe sahiptir. Üye devletler, Avrupa Toplulukları'nın Kurucu Andlaşmaları uyarınca, belirli alanlarda egemen yetkilerini devrederek veya sınırlandırarak tesis ettikleri Avrupa Toplulukları aracılığı ile kendilerine ve vatandaşlarına uygulanabilen bir hukuk normları bütünlüğü yaratmışlardır. (Reçber, 2004: 149).

Çeşitli alanlardaki “mevzuatın uyumlaştırılması” çabaları, hukuk-yaratma gücünün iktisadi ve sosyal hayatın birçok alanlarında merkezileşmesi eğilimini destekleyen bir girişim olmuştur. Tek Avrupa Senedi (1987) ve Maastricht Antlaşması’ndan (1992) sonra Avrupa Topluluğu her biri özerk hukuk sistemlerine sahip bağımsız devletlerin bir topluluğu olmaktan çıkarak belirli alanlarda ortak yasalara tabi bütünleşmiş bir siyasi birliğe dönüşmüştür. (Erdoğan, 2005: 8). Bu açıdan bakıldığında siyasal birlik, bir hukuksal oйдаşmayı ifade etmektedir. Ama birlik hukukunun uygulanışındaki etkinlik de ulusal mevzuat harmonizasyonlarına bağlıdır. Bu durumda iki tür sorun karşımıza çıkar: Birincisi ulusal mevzuatın ne kadarının tümüyle ulusal olduğuna karar verilmesi ve ortak güçlü kesimlerin tespit edilmesi sorunudur. İkincisi niceliksel çokluk ve bu çokluğun Birlik nezdinde işlenip dönüştürülmesine ilişkindir. (Dedeoğlu, 2006: 170-171). Merkezileşmeyle paralel olarak üye devletlerin hukuk düzenlerini standartlaşmaya yönelik “mevzuatların uyumlaştırılması” politikası, Adalet Divanı’nın yerel/ulusal otoritelerin özerk davranma konusunda cesaretlerini kıran içtihadıyla birleşince, çeşitlilik ve farklılıkların Avrupa düzeyinde ortadan kalkma süreci başlamış oldu. (Erdoğan, 2005: 8).

2. Avrupa Birliği Etkisi

Avrupa Birliği’nin temellerini oluşturan **Roma Anlaşması**’nın “**Giriş**” bölümünde kurucu ülkeler arasındaki işbirliğinin nedeni olarak “*kaynakların bir araya getirilmesi yoluyla barış ve özgürlüğü korumak ve güçlendirmek*” gösterilir. (http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/historic%20documents/Rome/TRAITES_1957_CEE.pdf)

Roma Antlaşması’nın 2. maddesi AET’nin hedefini şu şekilde açıklar:

“Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek yakınlaştırılması suretiyle, Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir.”

(http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/historic%20documents/Rome/TRAITES_1957_CEE.pdf , Article / 2 ; ayrıca bk: <http://www.deltur.ccc.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=12&prnId=2&hnd=1&docId=334&ord=1&fop=0>)

Bu anlamda Anlaşmayı oluşturan temel saikin, her birinin farklı ticari ve iktisadi beklentisi olan (Pazar, hammadde, sanayi ürünü ihracatı, tarımsal ithalat, vb.) bir grup devletin ihtiyaçlarına karşılıklı olarak cevap bulması; ancak bundan daha önemli amacın barış ve özgürlüğün egemen olduğu bir hukuk düzeninin yerleşmesi olduğu söylenebilir. Bu tür bir düzenin kurulması için ise her şeyden önce, tüm üye ülkelerde geçerli olacak ve tümünü bağlayacak “*ortak hukuksal normlar*”ın oluşturulması gerekir. Roma Anlaşması’nın 3. maddesi de, bu amaçla yapılması

gerekenleri saymış ve üye devletlerin ulusal mevzuatlarının birbirlerine yaklaştırılmasının sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. (http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/historic%20documents/Rome/TRAITES_1957_CEE.pdf, Article/3.)

9-10 Aralık 1991 tarihlerinde, Hollanda şehri **Maastricht**'te toplanan Avrupa Topluluğu devlet ve hükümet başkanları, **Avrupa Birliği Antlaşması** üzerinde anlaşarak, metni 7 Şubat 1992 tarihinde imzalamışlar, Antlaşma 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Roma Antlaşması'nda yapılan en önemli ve en karmaşık hükümler içeren onuncu değişikliktir. Böylece Avrupa Birliği'nin hukuksal temelleri atılmıştır. Antlaşmanın başlangıcındaki temel ilkelerden birisi, “*Özgürlüğe, demokrasiye ve insan hakları ile temel özgürlüklere ve hukuk devletine saygıya bağlılıklarını teyit ederek*” şeklinde ortaya konulmuştur. (10 Kasım 1997 tarih ve C340 Sayılı *Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi*'nin 145-172. sayfaları, İKV, 2000: 93). Sözkonusu hukuksal dönüşüm, Roma Antlaşması'nı değiştiren, siyasi ve ekonomik nitelik taşıyan iki sözleşmenin üye ülkeler devlet ve hükümet başkanları tarafından imzalanması ile sağlanmıştır. (Karluk, 2005: 85). Dolayısıyla AB'de hem kurucu rol oynayacak, hem de sürekliliği sağlayacak temel unsur “hukuk”tur. Buna göre uygulama alanı ülkeden ülkeye değişse bile Avrupa hukuk kültürü, Birlik üyeleri açısından ortak bir nitelik arz eder. (Beriş, 2005: 209).

Birliğin, kendini coğrafi, ırksal, dinsel ya da kültürel olmaktan çok, hukuksal ilkelerin belirleyici olduğu bir zemine oturtması fikri, genişleme sürecinin en önemli dayanağını teşkil etmiştir. (Çelebi, 2002: 52). Sözkonusu hukuksal ilkeler ise doğrudan liberal demokratik değerlere, özgürlükçü bir toplum ile siyaset anlayışına ve piyasa ekonomisine dayalı iktisadi düzene gönderme yapmaktadır. AB tarafından seçilmiş olan liberal demokratik sistemin temelini ve oyunun kurallarını belirleyen hukuktur. Bu da sadece demokratik sistemlerde devamlılık kazanabilir. (Sarıca, 2006: 385). Buna göre uluslararası düzlemde bir devletin meşru kabul edilmesi ve diğerleriyle eşit statüde ilişki kurabilmesi için insanlığın ortak değerlerini teşkil ettiği düşünülen “*demokrasinin üstünlüğü*”, “*insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasına azami özenin gösterilmesi*” ve “*ulusal siyasaların laik bir perspektifle çizilmesi*” yeterlidir. (Bak.Beriş, 2005: 209-210; Çelebi, 2002: 52). Bu çerçevede, AB'nin getirdiği normlar, tüm üye devletler için bağlayıcıdır. AB üyeleri ulusal egemenliklerini koruma adına oluşturulan hukuk düzenine tabi olmama yetkisini haiz değillerdir ve bunun istisnası olabileceği de kabul edilmez. (Newman, 1996: 188). Bu durum aslında AB'nin oluşturmaya çalıştığı hukuksal yapıya verdiği önemi gösterir. Zira oluşturulan hukuk düzenine riayetsizlik kendisini en baştan beri hukukla tanımlayan ve “Birlik”le üyeler arasındaki ilişkileri hukuksal çerçeveye yerleştiren AB'nin mevcudiyetini tehlikeye düşürür. (Arsava, 2003: 49).

İttifakla kabul edildiği üzere, AB'nin oluşum sürecine paralel olarak, ismine AB hukuku adını verilen tamamen kendine özgü (sui generis) yeni bir hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Her ne kadar AB hukuk düzeni uluslararası ve ulusal hukuk düzenlerine ait kurallardan doğmuş olsa da, bütünüyle onlardan farklı ve kendine

özgü kurumlara sahip olan bağımsız bir hukuk sistemidir. (Hekimoğlu, 2003: 35; Buse: 67'den naklen). Başka bir ifadeyle AB'nin gerek aslı (AB kurucu anlaşmaları gibi doğrudan üye devletler tarafından yapılan) gerekse de tali (kararnameler, tüzükler, yönergeler ve tavsiyeler gibi kurucu anlaşmalara dayanılarak AB organları tarafından yapılan) (Hekimoğlu, 2003: 35; Borchardt: 32-34'den naklen) hukuk kaynakları, iç hukukta da uygulanabilme kabiliyeti olmalarına karşın, iç hukuk ve uluslararası hukuka dahil olmayan, onlardan tamamen ayrı bir hukuk yapılanmasını ortaya çıkarmışlardır. (Hekimoğlu, 2003: 35; Seidel – Hohenveltern: 127'den naklen).

Avrupa Adalet Divanı da kökleşmiş içtihatlarıyla AB hukuk düzeninin, ulusal ve uluslararası hukuk düzenlerinden tamamen ayrı, bağımsız bir hukuk düzeni olduğuna karar vermiştir. Mahkemenin Costa/Enel davasında verdiği karara göre, AB'nin kurucu sözleşmeleri temelde uluslararası bir sözleşme, AB hukuku da yine öзде uluslararası hukuktan doğmuş olsa da, Birlik hukuku bütünüyle kendine özgü, varlığının meşruiyeti için uluslararası hukuka gereksinim duymayan bağımsız bir hukuk düzenidir ve Birlik hukukuna ait kurallar, Anayasa hükümleri de dahil olmak üzere bütün iç hukuk kurallarının, nitelikleri ve sıraları ne olursa olsun, üstünde yer alırlar. (Hekimoğlu, 2003: 36)

Görülmektedir ki, AB sistemi içine dahil olan veya dahil olmak isteyen her ülke öncelikle hukuk sistemini AB hukuk sistemine uydurmak zorundadır. Bu da AB hukuk sisteminin özellikle üye olmak isteyen ülkeler tarafından “*hukuk kaynağı*” olarak görülmesi sonucunu doğurmaktadır.

3. Kopenhag Kriterlerinin Etkisi

21-22 Haziran 1993 tarihinde Kopenhag'da yapılan AB Hükümet ve Devlet Başkanları Zirvesi sonrasında yayımlanan Sonuç Bildirisi'nde, Avrupa Birliği'nin genişlemesinin Merkezi Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayacağı kabul edilmiş ve aynı zamanda adaylık için başvuruda bulunan ülkelerin tam üyeliğe kabul edilmeden önce karşılaması gereken “kriterler” de belirtilmiştir.

(<http://europa.eu.int/comm/enlargement/intro/criteria.htm>).

Bu kriterlerin aday ülkeler tarafından karşılanıp karşılanmadığına AB Komisyonu karar vermektedir. Zira Avrupa Birliği'nin bu kriterlere uyan bütün aday ülkelerle derhal tam üyelik müzakerelerini başlatma zorunluluğu yoktur. Yapısının kaldırabileceği ölçüde yeni üyeler almak için uygun zamanlamayı yapmak AB'nin karar vereceği bir konudur. (Berksoy / Işık, 2006: 50; Karluk, 2005: 103).

Komisyon 1997 yılında yayınladığı Opinion (Görüş) raporunda 1994 sonrası müracaat eden altı ülke *Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Polonya ve Slovenya*'nın politik kriterleri sağladığını kabul etmiş ve 31 Mart 1998 tarihinde bu ülkeler ile üyelik müzakereleri başlamıştır. Türkiye dışındaki diğer aday ülkeler ile müzakereler de 2000 tarihinde başlatılmıştır.

1999 Helsinki zirvesinde Türkiye “*diğer aday ülkeler ile eşit koşullarda*” adaylık statüsünü aldığı², diğer ülkeler çoktan üyelik müzakerelerini başlatma aşamasına gelmiş idiler (Merih). “Her yönü ile sorun olan Kıbrıs Cumhuriyetinin bu kriterleri nasıl sağlayabildiğini, insan aklı ile kavrayabilmek olanaksızdır.” (Merih).

Kopenhag 2002 Zirvesi’nde, siyasi kriterlerin yerine getirilmesi durumunda Türkiye ile müzakerelerin başlangıç tarihinin 2004 Aralık ayında yapılacak Zirve’de belirlenmesi kararlaştırılmış; 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi’nde Türkiye’nin siyasal kriterleri yerine getirdiğine karar veren AB Konseyi, tam üyelik müzakerelerine başlama tarihini 3 Ekim 2005 olarak belirlemiştir. Bu taahhüt çerçevesinde adaylık müzakereleri Türkiye için 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılmıştır.

Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin 18 numaralı paragrafında diğer üye aday devletlere uygulanan kriterlerin aynısının Türkiye Cumhuriyeti’ne uygulanacağı da vurgulanmıştır. (Reçber, 2004: 117). AB Dönem Başkanlığını yürüten İngiltere’nin Başbakanı Tony Blair de, kararın açıklanmasının ardından yaptığı açıklamada Türkiye’nin bütün diğer AB üyesi ülkelerle aynı kriterlere tabi tutulacağını vurgulamıştır. (İKV, 2006: 57).

Kopenhag kriterleri olarak bilinen prensipler bütünü, Maastricht kriterlerine oranla aday ülkeler için çok daha fazla önem taşımaktadır. Maastricht’in ekonomik yönü ağır basarken (Kösekahyaoğlu, 2006: 288 vd.), Kopenhag doğrudan doğruya aday ülkelere yönelik hukuksal, siyasal, ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurmuştur.

Kopenhag Kriterleri siyasal, ekonomik ve topluluk mevzuatının (Acquis) benimsenmesi olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

- **Siyasal Kriterler:** *Aday ülke, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı ve azınlıkların korunmasının güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapıya sahip olmalıdır.*
- **Ekonomik Kriterler:** *Aday ülke, işleyen bir piyasa ekonomisi ve AB içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçleriyle başa çıkabilme kapasitesine sahip olmalıdır.*

² 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde şöyle bir karar alınmıştır: “Avrupa Birliği Konseyi, Komisyon’un ilerleme raporunda işaret edildiği gibi Türkiye’de son zamanlarda yaşanan olumlu gelişmeleri ve ayrıca Türkiye’nin Kopenhag kriterlerine uyum yönündeki reformlarını sürdürme niyetini memnuniyetle karşılar. Türkiye, diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlettir. Diğer aday Devletler gibi Türkiye de mevcut Avrupa stratejisine dayanılarak, reformlarını teşvik etmeye ve desteklemeye yönelik bir katılım öncesi stratejiden istifade edecektir.”
http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html

Etkin, bir piyasa ekonomisi için; arz-talep dengesinin, piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması, ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması,

- **Topluluk Mevzuatının (Acquis) Benimsenmesi:** *Aday ülke, siyasal, ekonomik ve parasal birlik amaçlarına uyum dâhil olmak üzere, AB mevzuatını üstlenebilme ve uygulayabilme kapasitesine sahip olmalıdır.*

Topluluk müktesebatına uyum kriterleri: AB'nin siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmek; AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum, sağlamak; Gümrük Birliği, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı gibi ortaklık anlaşmalarında belirtilen şartlara uyum sağlamak olarak ifade edilmiştir.

Avrupa Birliği üyesi olmak isteyen aday ülkeler politik, ekonomik ve hukuki yapılarını bu kriterlere göre yeniden düzenleyeceklerdir. ***Bir aday ülke Birliğe kendisi olarak değil, Birliğin olmasını uygun gördüğü bir yapıya sahip olarak katılabilir.*** (İKV, 2006: 57).

Birlik hukuk düzeninin tamamlayıcı, üst bir ortak çalışma sistemi oluşturabilmesi için, üye devletlerin ulusal hukuk düzenleri karşısında zorlayıcı ve özerk bir konumda olması gerekir. Bu nedenle üye devlet hukuklarının Birlik hukuk sisteminin düzenleme alanına giren konularda yerlerini ortak hukuk sistemine terk etmeleri gerekir. Diğer bir ifadeyle kurucu anlaşmaların düzenleme yapma hususunda topluluk organlarına sınırlı sayım yöntemiyle yetki verdiği konularda, ulusal devletler yetkilerini yitireceklerdir. Bu konularda uluslararası bir konuma sahip bulunan AB kurumlarınca verilen kararlara üye devletlerin uymaları gerekmektedir. İktisadi işbirliğinden siyasi bütünleşmeyi gerçekleştiren Birlik hukuku, entegrasyonu sağlayan en etkili zorlayıcı enstrüman olması dolayısıyla hiyerarşik olarak üye devlet hukuklarının kayıtsız şartsız üstünde yer alır ve öncelikle uygulanır. Böylece tam üye devletlerdeki bireyler bir yandan ulusal, öte yandan uluslararası olmak üzere çok hukuklu bir sisteme tâbi olmak suretiyle aynı zamanda farklı sadakat değerlerine sahip olmaktadır.(Hekimoğlu, 2003: 36).

AB ile ulusal devletler arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Avrupa Komisyonu, Avrupa Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Adalet Divanı gibi bir takım organlar çeşitli konularda faaliyette bulunmaktadır. Bu uluslararası organların verdiği kararlar ise genellikle üye devletleri hukuken bağlayıcı bir nitelik taşımakta ve üye devletlerin ulusal organlarınca verilen kararlar karşısında uygulama yönünden öncelik hakkına sahip olmaktadır. Böylece ortak parlamento, ortak yasama, yürütme ve yargı organları eliyle temelde bir ulus devlete ait olması gereken organlar ve bunlara ait devlet işlevleri uluslararası bir yapının parçaları haline gelmekte ve bu yapı içinde birer alt birim haline dönüşen ulus

devletler geniş bir egemenlik sahasını uluslarüstü üst oluşuma aktarmaktadırlar. (Hekimoğlu, 2003: 36-37).

Bu çerçevede bir anlamda ülkelerin politik ve ekonomik gelişmişliğini Avrupa standartlarına göre ölçmekte olan bu kriterlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini bir **AB organı olan AB Komisyonu** belirleyecektir. Bu yetkisi Komisyona, ulus-devletler üstü bir otorite kazandırmaktadır. Türkiye ile AB ilişkileri geleneksel uluslararası kurallara göre değil, otoritesi kendinden kaynaklanan bir uluslararası kuruluş (AB) organı (Komisyon) tarafından belirlenmektedir. Yakından bakıldığında bütün bu süreç; ulus-devletlere özgü “**egemenlik ve bağımsızlık**” ilkelerinin yeniden düzenlenmesi ve ulus-devletlerin bu yapıda **birinci sınıf hukuki varlıklar olmaktan çıkarılması** süreci olarak görülmektedir³. AB en azından şimdilik, mevcut devletlerin yerine geçmeye niyetlenen bir devlet değildir; fakat diğer uluslar arası örgütlerden çok fazla bir şeydir. Üyeleri bazı egemenlik haklarını devrettikleri⁴ ortak kurumlar oluşturmuşlardır ki, ortak çıkarları ilgilendiren konularla ilgili kararlar “Avrupalı” düzeyinde demokratik bir şekilde alınabilmektedir. Avrupa entegrasyonu bu “egemenlik ortaklığı”na dayanmaktadır. (Kalaycı, 2006: 34)

4. Kopenhag Kriterleri ve Türkiye

4.1. Siyasal Kriterler

AB’ne girmeye aday ülkeler; “*İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması*”, “*Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü*”, “*İnsan haklarına saygı*” ve “*Azınlıkların korunması*” gibi dört ana kriter açısından değerlendirmeye alınacaktır.

³ “... Buradan çıkan sonuç, Topluluğun yeni bir uluslararası hukuk düzenini oluşturduğudur. Üye Devletler sınırlı alanlarda da olsa bu düzen lehine **ulusal egemenlik haklarını kısıtlamışlardır**. Adı geçen düzenin süjeleri yalnızca devletler değil, aynı zamanda onların uyruklardır. Üye devletlerin yasalarından bağımsız olarak, hukuk miraslarının parçaları olmuş Topluluk hukuku, sadece bireylere yükümlülük yüklemekle kalmaz, aynı zamanda onlara haklar da sağlar...” (Dava 26/62, Van Gend & Loos, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/ppp.pdf> : 4).

“Olağan uluslararası antlaşmalardan farklı olarak AET (Roma) antlaşması, Antlaşmanın onaylanmasıyla birlikte Üye Devletlerin hukuki düzenleriyle entegre olmuş ve uygulanması zorunlu olan kendine özgü bir hukuk sistemi kurmuştur. Gerçekten süresiz, özel kurumlara donatılmış, kişiliği, hukuki ehliyeti ve uluslararası temsil yeteneği olan ve özellikle üye Devletlerin egemenliklerini sınırlandırmalarından veya yetkilerinin bir kısmını Topluluğa aktarmalarından meydana gelen bir Topluluk kurmakla, **Üye Devletler sınırlı alanlarda da olsa, egemenlik yetkilerini kısıtlamış olmaktadır** ve böylece vatandaşlarını ve kendilerini bağlayan bir kurallar manzumesi meydana getirmiş olmaktadır...”

... Topluluk hukukunun önceliği 189. Madde ile tasdik edilmiştir; buna göre bir tüzük, “bütün Üye Devletlerde bağlayıcı ve doğrudan uygulanabilir olacaktır...” (Dava 6/64, Flaminio Costa vs. ENEL, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/ppp.pdf> : 5).

⁴ Örneğin AB parasal birliğine katılan üyeler, para basımı ile para politikası uygulama alanındaki egemenliklerini, Avrupa Merkez Bankaları Sistemi’ne (ESCB) ve Avrupa Merkez Bankası’na (ECB) terk etmişlerdir. Savaş’a göre bu bir yetki devri değil, yetki teslimidir. Çünkü yetki devrinde bu yetkinin geriye alınması mümkün olduğu halde, Roma ve Maastricht Antlaşmaları böyle bir geri alma işlemine kapalıdır. Bu nedenle yetkiler devredilmemiş, teslim edilmiştir. (Savaş, 2006: 216).

Genel olarak; Ülkenin çok partili bir demokratik sistemle yönetiliyor olması, hukukun üstünlüğüne saygı, idam cezasının olmaması, azınlıklara ilişkin herhangi bir ayrımcılığın bulunmaması, ırk ayrımcılığının olmaması, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın yasaklanmış olması, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Sözleşmesinin tüm maddeleri ile çekincesiz kabul edilmiş olması, Avrupa Konseyi Çocuk Hakları Sözleşmesinin kabul edilmiş olması gibi özellikler dikkate alınmaktadır.

Ancak, bu ilkelerin varlığı tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda kesintisiz uygulanıyor olması gerekmektedir. Zira teorik anlamda üye aday devletler tarafından yapılacak uyarlamalar yeterli görülmemektedir. AB, dolayısıyla Avrupa Toplulukları müktesebatına uyum konusunda yapılan çalışmaların uygulamaya da geçirilmesi gerekmektedir. Örneğin, “**Türkiye 2005 İlerleme Raporu**”nda Türkiye’nin siyasi kriterlere uyum performansının ve değişim hızının 2005 yılında düştüğüne dair bir uyarı gelmekte ve Türkiye’nin müzakere süreci boyunca da siyasi kriterlere uyum ve uygulamaya azami özen göstermesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Raporun siyasi kriterler bölümünde sık sık vurgulanan bu husus, reformların uygulanmasında aksaklıklar, eksiklikler ve özellikle de düzensizlikler gözlemlendiği yönündedir. Ancak ileride tekrar değinileceği üzere Rapor, bu hususların düzeltilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. (Dinçkol, 2005, 86).

Yukarıda verilen politik koşullar Türkiye ve diğer ülkeler için geçerlidir. Ancak her ne kadar Türkiye’nin “*diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet*” olduğu 1999 tarihlerinde Helsinki’de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi’nde karar altına alınmış olsa da (http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html); 2002 Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nin 18 numaralı paragrafında diğer üye aday devletlere uygulanan kriterlerin aynıısının Türkiye Cumhuriyeti’ne uygulanacağı vurgulanmış olsa da (Reçber, 2004: 117); “*Siyasal Kriterlerin*” gözetilmesinde, Türkiye için ekstra koşullar gerekmektedir ve bu koşullar “**Genişletilmiş (Güçlendirilmiş) Siyasal Diyalog**” gibi masum bir başlık altında verilmektedir.

Bu ekstra koşullar “*Kıbrıs*”, “*sınır sorunlarının barışçı çözümü*”, “*Milli Güvenlik Kurulu*” başlıkları altında ifade edilmekte ve Türkiye için düzenlenen **İlerleme Raporları**’nda politik kriterlerin sağlanıp sağlanmadığı konusunda tayin edici rol oynamaktadırlar. Örneğin, **Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, “*Aday ülkelerin üyelik için karşılamaları gereken siyasal kriterler, Haziran 1993 Kopenhag Zirvesinde karara bağlandığı şekliyle, bu ülkelerin “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunması ile azınlıklara saygı gösterilmesini teminat altına alan kurumların istikrarını” sağlamış olmaları gerektiği hükmünü amirdir*” şeklinde bir girişten sonra, Türkiye için ayrıca başka kriterlerin de inceleneceğini ifade etmektedir. Buna göre “*Komisyon, bu bölümde, ayrıca Türkiye’nin iyi komşuluk ilişkilerine yönelik taahhütleri bağlamında yerine getirmesi gerekenler ve halen çözümlenmemiş sınır anlaşmazlıklarının çözümü yolundaki yükümlülükleri de dahil olmak üzere bölgesel sorunları, Kıbrıs sorununun kapsamlı olarak halline*

yönelik çabalara verdiği desteği ve **Kıbrıs'la ikili ilişkilerin normalleştirilmesini** inceleme altına almaktadır.” (Dinçkol, 2005: 92). (http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/). http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/pdf/package/sec_1426_final_en_progress_report_tr.pdf

Bu ifade de göstermektedir ki, Türkiye'nin karşılaması gereken kriterler, sadece Kopenhag Zirvesi'nde tanımlanan ve Mayıs 1999'da Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Avrupa Birliği Antlaşması'nın temel birer ilkesi haline gelen siyasal kriterlerden ibaret değildir. Ayrıca “*iyi komşuluk ilişkilerine yönelik taahhütleri*”, “*çözümlememiş sınır anlaşmazlıklarının çözümü yolundaki yükümlülükleri de dahil bölgesel sorunlar*”, “*Kıbrıs sorununun kapsamlı olarak halline yönelik çabalara verdiği destek*” ve “*Kıbrıs'la ilgili ilişkilerin normalleştirilmesi*” konuları da, Türkiye'nin incelenen ve doğal olarak yerine getirmesi gereken kriterlerdir. (Dinçkol, 2005: 92).

Aynı şekilde **Türkiye 2006 İlerleme Raporu** da “Genişletilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler” başlığı altında şu ifadeyi ortaya koymaktadır: “*Bu bölüm, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunması ile azınlıklara saygı gösterilmesini teminat altına alan kurumların istikrarını gerekli kılan Kopenhag siyasi kriterlerini karşılaması açısından Türkiye tarafından yapılan ilerlemeyi incelemektedir. Uluslararası yükümlülüklere saygı, bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkilerini de izlemektedir.*” (http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/9033EEB0-E80C-46D0-AB4D-A5767882853A/0/İlerlemeRaporu_8Kasim2006_TamamininCevirisi1.pdf : 4).

2006 İlerleme Raporu'nun “*Bölgesel Konular ve Uluslararası Yükümlülükler*” başlıklı kısmında Kıbrıs konusunda, “*Müzakere Çerçeve Belgesi ve Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde, Türkiye'den, kapsamlı bir çözüm için uygun bir ortam hazırlanmasına katkıda bulunurken BM çerçevesinde ve Birliğin üzerine inşa edildiği ilkeler doğrultusunda Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulmaya yönelik çabalarını devam ettirmesi; Ankara Anlaşmasını AB'ye katılan Kıbrıs dahil on yeni ülkeye teşmil eden Ek Protokolü tam olarak uygulaması ve en kısa zamanda Kıbrıs Cumhuriyeti dahil tüm üye ülkelerle ikili ilişkilerini normalleştirilmesine yönelik somut adımlar atması beklenmektedir.*” denilmektedir. (http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/9033EEB0-E80C-46D0-AB4D-A5767882853A/0/İlerlemeRaporu_8Kasim2006_TamamininCevirisi1.pdf : 22).

Raporun “*Sınır Sorunlarının Barışçıl Yollardan Çözümü*” başlıklı kısmında ise, Türkiye ve Yunanistan ikili ilişkilerine değinildikten sonra, “*Müzakere Çerçeve Belgesi, kaydedilen ilerlemenin ölçülebilmesi için “Türkiye'nin iyi komşuluk ilişkileri konusundaki koşulsuz taahhüdü ile süregelen sınır anlaşmazlıklarının, gerektiğinde Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisi de dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletler Sözleşmesinde yer alan anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi ilkesine uygun olarak çözümlenmesi yönündeki yükümlülüğü”nü*

ıçermektedir. Bunun yanında Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesinin kısa vadeli öncelikleri arasında“ tereddütsüz bir şekilde iyi komşuluk ilişkilerine bağlı kalmak; komşularıyla arasında gerginlik kaynağı olan hususlara çözüm bulmak ve sınır sorunlarının barışçıl yollardan çözümü sürecini olumsuz yönde etkileyecek her türlü hareketten kaçınmak” da bulunmaktadır.” demektedir. (http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/9033EEB0-E80C-46D0-AB4D-A5767882853A/0/ilerlemeRaporu_8Kasim2006_TamamininCevirisi1.pdf : 23).

4.2. Ekonomik Kriterler

Kopenhag Zirve sonuçlarına göre, ekonomi alanında *işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı* kadar, AB içindeki piyasa güçleri ve *rekabet baskısı ile başedebilme kapasitesi* de aranmaktadır.

Etkin bir piyasa ekonomisi için;

(http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html)

- Arz-talep dengesinin piyasa güçlerinin bağımsız bir şekilde karşılıklı etkileşimi ile kurulmuş olması,
- Ticaret kadar fiyatların da liberal olması, piyasaya giriş (yeni firma açılması) ve çıkış (iflaslar) için engellerin bulunmaması,
- Mülkiyet haklarını (fikri ve sınai mülkiyet) içeren düzenlemeleri kapsayan yasal bir sistemin olması ve bu yasalar ile düzenlemelerin icra edilebilmesi,
- Fiyat istikrarını içeren bir ekonomik istikrara ulaşılmış olması ve sürdürülebilir dış dengenin varlığı,
- Ekonomik politikaların gerekleri hakkında geniş bir fikir birliğinin olması,
- Mali sektörün, tasarrufları üretim yatırımlarına yönlendirebilecek kadar iyi gelişmiş olması gerekmektedir.

AB içinde rekabet edebilme kapasitesinin sağlanması için;
(http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html)

- Öngörülebilir ve istikrarlı bir ortamda karar alabilen ekonomik kurumların makro ekonomik istikrarının olması ve bununla beraber işlevsel bir piyasa ekonomisinin varlığı,
- Alt yapı, eğitim ve araştırmayı içeren yeterli miktarda fiziki ve beşeri sermayenin olması,
- Firmaların teknolojiye uyum sağlama kapasitesinin bulunması gerekmektedir.

Bu çerçevede rekabet edebilme derecesinin göstergeleri olarak, birliğe girişten önce birlik ile o ülke arasında belirli bir ticaret ortaklığının olması ve ülke ekonomisinde küçük firmaların oranı sayılmaktadır.

4.3. Topluluk Müktesebatına (Acquis) Uyum Kriteri

Önemi anlaşılammakla birlikte, etkisi en fazla olacak kriter budur. Genel olarak **“Avrupa Mevzuatına Uyum”** olarak görülür ve pek fazla önemsenmez. Gerçekte Avrupa Birliği hukuk sistemini ve politikalarının üstünlüğünü kayıtsız şartsız kabul etme kriteridir.

Avrupa Birliği Antlaşması, AB Mevzuatı, AB Adalet Divanı İçtihadı ve AB'nin akdettiği uluslararası anlaşmaların bütünü, AB müktesebatını (acquis communautaire) oluşturmaktadır. (TÜSİAD, 1999: 13).

AB, dolayısıyla Avrupa Toplulukları üyesi olmayı gaye edinen Türkiye Cumhuriyeti'nin, Topluluklar Hukukunun öngördüğü sistem ile iç hukuk düzenlemelerini uyumlu hale getirmesi gerekmektedir. Bu konuda özellikle Anayasal nitelikteki düzenlemelerin Topluluklar Hukuku ile uyumlu kılınması öncelikli bir sorundur. Zira Anayasa düzenlemelerinin Topluluklar Hukuku ile uyumlu hale getirilmeden diğer iç hukuk düzenlemelerinin uyumlaştırılmasının, Anayasaya aykırılıklar gibi çeşitli sakıncaları da beraberinde getirmesi söz konusu olacaktır. (Reçber, 2004: 153). Bu doğrultuda ve uyum çerçevesinde yapılan değişikliklerden birisi de 1982 Anayasasının 90. maddesine 2004 yılında bir Anayasa değişikliği ile eklenmiş son cümledir. Buna göre *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır. (7.5.2004 - 5170/7 md.)”* Bu değişiklikte usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmaların, aynı konudaki yasalarla çatışması halinde, milletlerarası andlaşma hükümlerinin üstünlük taşıyacağı öngörülmüştür. Bu çatışma halinde, yasaların yerine milletlerarası andlaşma hükümlerinin uygulanması gerekecektir.

Topluluk Müktesebatına Uyum Kriteri özetle şöyle ifade edilebilir: (http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html).

4.3.1. AB'nin siyasi birlik ile ekonomik ve parasal birlik hedeflerini kabul etmek

Birliğin **“Ortak Dış Politika ve Güvenlik”** politikasına etkin bir katılım için aday ülkelerin buna hazır olması gerekmektedir.

Parasal Birlik konusunda ise, merkez bankasının bağımsızlığı, ekonomik politikaların koordinasyonu, İstikrar ve Büyüme Paktına katılım, merkez bankasının

kamu sektörü açıklarını finanse etmesinin yasaklanması gibi konularda üye ülkelerin aldıkları kararlara katılmak gerekmektedir.

4.3.2. AB'nin aldığı kararlara ve uyguladığı yasalara uyum sağlamak

Aday ülkelerin birliğe dahil olmadan önce 35 stratejik alanda altyapı ve mevzuatını AB'nin talep ettiği reçeteye göre radikal bir şekilde değiştirmesi beklenmektedir. Burada uygulanan strateji bir anlamda egemenliğin sistematik bir şekilde fiilen devredilmesidir. Bunun parlamenter mekanizma ve süreçler ile gerçekleştiriliyor görünümü verilmesine özen gösterilmektedir. Gerçekte bütün parlamentolar değişimin karmaşıklığı karşısında mantığını kavramaktan uzak kalmakta ve bunları bir tür rasyonelleşme ve reform atılımları olarak algılamaktadırlar.

35 alanda Birlik tarafından aday ülkelerden talep edilenler, aday ülkeler için hazırlanan gelişme raporlarında ayrıntılı şekilde incelenmektedir.

1-Malların Serbest Dolaşımı	19- Sosyal Politika ve İstihdam
2-İşçilerin Serbest Dolaşımı	20- Girişimcilik ve Sanayi Politikası
3-Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	21- Trans-Avrupa Ağları
4-Sermayenin Serbest Dolaşımı	22- Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu
5- Kamu Alımları	23- Adliye ve Temel Haklar
6-Şirketler Hukuku	24- Adalet, Özgürlük ve Güvenlik
7- Fikri Mülkiyet Hukuku	25- Bilim ve Araştırma
8-Rekabet Politikası (Devlet Yardımları)	26- Eğitim ve Kültür
9- Mali Hizmetler	27- Çevre
10- Bilgi Toplumu ve Medya	28- Tüketicinin ve Tüketici Sağlığının Korunması
11-Tarım ve Kırsal Kalkınma	29- Gümrük Birliği
12- Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı	30- Dış İlişkiler
13 -Balıkçılık	31-Dış Güvenlik ve Savunma Politikası
14-Taşımacılık Politikası	32- Mali Kontrol
15-Enerji	33- Mali ve Bütçesel Hükümler
16-Vergilendirme	34- Kurumlar
17- Ekonomik ve Parasal Politika	35- Diğer konular
18- İstatistik	

Görüldüğü gibi üçüncü Kopenhag Kriteri sadece bir “mevzuat uyumu yaklaşımı” değil, bir ulus-devletin bütün iç ve dış politika uygulamalarını kapsayan alanlarda “Avrupa Birliği mevzuatını eksiksiz benimseme” (120 bin sayfa tutan 25.000

üzerinde kanun metni) zorunluluğudur. Bu durum gerçekleştiği zaman ulus-devlet parlamentoları AB yasalarını onaylama durumundadırlar.

5. Katılım Ortaklığı Belgeleri ve İlerleme Raporları Denetiminde Ulusal Program

Aday ülkelere Kopenhag kriterlerini nasıl ve hangi önceliklere göre gerçekleştirecekleri konusunda bir yol haritası düzenlenmekte (Katılım Ortaklığı Belgesi) ve ülkelere bu öncelikleri sıkı sıkıya uygulamaları beklenmektedir. Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi kısa dönem önceliklerinde diğerlerinden farklı olarak Kıbrıs ve sınır sorunlarının çözümü ile ilgili **“Geliştirilmiş Politik Diyalog”** öncelikleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmanın gösterdiği gibi Avrupa Birliği üyeliğine aday ülkeler için geçerli olan “Kopenhag Kriterleri”, bir kaç satırla açıklanabilecek basit kurallar değildir. Aday ülkenin bütün politik, ekonomik ve hukuki alt yapısının Avrupa Birliği öncelik ve tasarımlarına göre radikal bir şekilde değiştirilmesini öngörmektedir. Bir anlamda kısa dönemde ve hukuk aracılığı ile toplumsal yapının değiştirilmesini amaçlayan bir “sosyal mühendislik” çalışması olarak değerlendirilebilir.

Ancak aynı meselenin bir de olumlu tarafı var. Toplumsal yaşamı değiştirme işini yasalara havale etme işi, AB'ye üyelik sürecinde daha farklı bir işlev görmekte, AB itkisiyle birbiri ardına Meclisten geçirilen düzenlemelerin daha demokratik ve daha özgürlükçü bir siyasal ve toplumsal yapılanma idealinden beslendiğini inkar edemeyiz. Aynı şekilde AB sürecinin çoktandır tartışılan, ancak hayata geçirilmesi sürekli olarak ertelenen kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirlik anlayışlarının yerleşmesi, demokrasi ve özgürlüğe ilişkin değer ve ilkelerin yapılaşması açısından önemli bir zemin teşkil ettiği gerçektir. (Beriş, 2005: 210).

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan “Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi” (<http://www.tribeca.com.tr/delturtest/webpub/turkiyeicinkatilimortakligi.doc>) 8 Mart 2001 tarihinde kabul edilmiştir. Bu belge 2000 yılı İlerleme Raporu'nda belirtilen öneriler esas alınarak hazırlanmıştır ve kısa vadede 11 politik, 42 yapısal veya mevzuat değişikliği yapılması; orta vadede ise 8 politik, 52 ekonomik ve sosyal politika değişikliği yapılması öngörülmektedir. Bu belgede, özellikle Kopenhag siyasi kriterlerinin önemi vurgulanmıştır. Belgede Kıbrıs konusu, ifade özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal güvencelerin güçlendirilmesi, toplantı ve şiddete yönelik olmayan gösteri yapma özgürlüğü, işkenceyle mücadele, sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi, Türk vatandaşlarının ana dilde yayın özgürlüğü, idam cezasının kaldırılmasıyla ilgili anayasal ve hukuki düzenlemeler yer almıştır. Ekonomik kriterler ve mevzuata uyumlu ilgili alanlarda da yapılması gereken değişikliklere de işaret edilmiştir.

Türkiye için “Katılım Ortaklığı Belgesi”, 26 Mart 2003'de gözden geçirilerek yeniden yayımlanmıştır.

(http://www.deltur.cec.eu.int/TC_Katirim_Ortakligi_Konsej_Karari_19_Mayis_2003.doc). Avrupa Komisyonu, Ekim 2002’de yayımladığı ve Avrupa Konseyi’nce de kabul edilen İlerleme Raporu’na dayanarak ve Türkiye’nin kriterlere uyumunu kolaylaştırmak amacıyla, Katılım Ortaklığı Belgesi’nde değişiklikler yapmıştır. Bu belgeye göre Türkiye, siyasi kriterleri yerine getirmek amacıyla Ağustos 2002’de yaptığı yasal düzenlemelerle, ifade özgürlüğü, anadilde yayın yapma özgürlüğü, dernek kuruluşu alanlarında ve özellikle idamın kaldırılmasıyla çok önemli adımlar attı. Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu’nun 6 no’lu protokolünü imzalamakla ölüm cezasının kaldırılması yönünde ilerleme kaydedildi ve işkenceye karşı mücadele, siyasi partilerin kapatılması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nce verilen kararlara uygun olarak yeniden yargılama hakkının tanınmasıyla ilgili iki önemli reform paketi kabul edildi. Yine eğitim alanında, TV/Radyo yayınları ve dini özgürlükler alanında uygulamaya yönelik önemli kararlar alındı. Ancak Katılım Ortaklığı belgesinde, Türkiye’nin siyasi kriterleri tam olarak uygulamasında, bir başka deyişle düşünce özgürlüğü ve özellikle yazılı basın ve görsel yayınlarda özgürlük, dernekleşme özgürlüğü ve dini özgürlükler alanlarında kısıtlamaların devam ettiğinin de altı çizildi.

Müktesebatın Kabulü için hazırlanan “Ulusal Program”da, AB’ye üyelik başvurusu yapmış olan ülkenin, Katılım Ortaklığı önceliklerini yerine getirmeyi ve AB ile bütünleşmeye hazırlanmayı ne şekilde tasarladığı, ayrıntılı biçimde yer alır. Ulusal Program bu şekilde Katılım Ortaklığını tamamlar; öncelikleri ve amaçları yerine getirmek için bir zaman cetveli içerir; mümkün ve ilgili olduğunda tahsis edilecek insan kaynaklarını ve mali kaynakları belirtir.

Türkiye tüm aday ülkelerde olduğu gibi Müktesebatın Kabulü için “Ulusal Program” hazırlamış ve 19 Mart 2001 tarihinde Avrupa Komisyonu’na sunmuştur. Türkiye’nin Katılım Ortaklığı Belgesi’nde detaylı olarak belirtilen yükümlülüklerini bir takvime bağlayan Ulusal Program, Mart 2001 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir. (<http://www.tribeca.com.tr/delturtest/webpub/Ulusal%20Program.doc>).

Avrupa Komisyonu’nun Mart 2003’te yeniden yayımladığı Katılım Ortaklığı Belgesi’ni takiben, Türkiye hükümeti de Ulusal Programı yeniden güncelleyerek 24 Temmuz 2003’te yürürlüğe koydu. (Bakanlar Kurulu, 2003 / 5930 sayılı karar - R.G., 24 Temmuz 2003, S. 25178 Mükerrer). “Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar” başlığını taşıyan kararın 1. maddesine göre:

“Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı” Türkiye’nin Avrupa Birliğine katılım sürecinde, kısa ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen çalışmaları kapsamaktadır. Söz konusu Ulusal Program, bu alanda yapılacak çalışmaların temel esas ve unsurlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.”

Kararın 5. maddesine göre:

“Türkiye’nin Avrupa Birliğine katılım sürecinde, Kamu kurum ve kuruluşlarınca hazırlanacak mevzuatı Avrupa Birliği hukukuna uyum açısından gözden geçirmek, Türk ve Avrupa Birliği mevzuatının çeviri işlemlerini koordine etmek ve sistematüğını sağlamak, bunlara ilişkin envanter çalışmalarını yürütmek ve yapılacak çevirilerin denetimini yapmak üzere Avrupa Birliği Genel Sekreterliğinde Avrupa Birliği Hukuku ve Tercüme Denetim Birimi kurulacaktır.”

Kararın 8. maddesine göre ise;

“Kamu kurum ve kuruluşlarınca, Ulusal Programda yer alan hedefler doğrultusunda mevcut mevzuatta değişiklik yapılması veya yeni mevzuat çıkarılması halinde mevzuat tasarıları, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği koordinasyonunda AB müktesebatına uyum açısından önceden incelenecek ve Genel Sekreterliğin görüşü alındıktan sonra Başbakanlığa sevk edilecektir.”

Bu tarihten sonra Türk hükümeti Katılım Ortaklığı Belgesi’nde belirtilen eksiklikleri gidermek adına bir dizi reform gerçekleştirdi. (Türkiye’de reform süreci ve uyum paketleri için bk. Akdoğan, 2004: 67-112 ; Çemrek, 2006, 41-44; Reçber, 2004: 188-212). Bu reformlar, Kasım 2003’te yayınlanan İlerleme Raporu’nda değerlendirildi.

Türkiye için ilk İlerleme Raporu Kasım 1998’de yayımlandı ve bunları 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında hazırlanan raporlar izledi. (1998 - 2005 ilerleme raporları için bk: http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2005/). İlerleme Raporları, üç Kopenhag Kriteri’ni kapsayan, “siyasi kriterler, ekonomik kriterler ve üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği” başlıklı üç temel bölümden oluşmaktadır.

Katılım Ortaklığı Belgesi ve bunu tamamlayan Ulusal Programlar dinamik yapıda olup, Komisyonun her yıl sonunda aday ülkelerle ilgili olarak hazırladığı İlerleme Raporu’na ve yerine getirilen uyum çalışmalarına göre güncellenebilmektedir. 2006 Türkiye İlerleme Raporu çerçevesinde Türkiye Ulusal Programı yeniden “AB Müktesebatına Uyum Programı” adı altında güncelleştirilmiştir. (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ABMuktesebati/Giris.pdf>). Bu Program’ın “Giriş” bölümüne göre:

“10 Ocak 2007 tarihinde, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sn. Abdullah Gül başkanlığında, Devlet Bakanı ve Başmüzakereci Sn. Ali Babacan, İzleme ve Yönlendirme Komitesi üyeleri ve ilgili tüm kurumlarımızın üst düzey yetkilileriyle düzenlenen toplantıda, ülkemizin Avrupa Birliğine katılım süreci ve izlenecek strateji ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Toplantı sonucunda, ülkemizin menfaatleri ve kazanılmış hakları esas alınarak, AB’ye tam üyelik

perspektifi ile 2007 - 2013 döneminde Avrupa Birliği müktesebatına uyumun tamamlanmasını hedefleyen bütüncül bir program hazırlanması kararı alınmıştır.

Bu karar uyarınca, tarama süreci sonrasında düzenleme yapılması öngörülen tüm fasulları kapsayan biçimde, Türkiye'nin AB Müktesebatına Uyum Programı hazırlanmıştır. Programda yasal düzenlemeler, ikincil düzenlemeler ve ilgili fasılın gerektirebileceği temel strateji veya politika belgelerine yer verilmiştir. Ayrıca, düzenlemenin yapılmasından sorumlu kurum ve düzenlemenin yapılacağı takvim belirlenmiştir.

Önümüzdeki yedi yıllık dönem için hazırlanan Programda takvimlendirme yapılırken, ülkemizin ihtiyaçları ve öncelikleri esas alınmıştır. AB'ye tam üyelik vizyonu ile hazırlanmış olan 9. Kalkınma Planı, bu Plan çerçevesinde hazırlanan Orta Vadeli ve Yıllık Programlar ile ulusal düzeyde benimsenmiş sektörel stratejilerle uyuma özen gösterilmiştir. Ayrıca, geçmişten gelen yükümlülüklerimiz ve ilgili düzenlemenin bulunduğu aşama gibi hususlar da takvim bakımından önceliklendirmede etkili olmuştur. Böylece, bir yandan ülkemiz için yararlı düzenlemeler ve reformlar gerçekleştirilirken, öbür yandan eş zamanlı olarak Avrupa Birliği müktesebatına uyum düzeyimizin artırılması hedeflenmiştir.

Takvim belirlenirken, yasal düzenlemeler için yasama dönemleri, ikincil düzenlemeler için ise yıllar esas alınmıştır. 01/01/2007 – 30/09/2007 yasama döneminin ortasına gelinmiş olması ve gündemin yoğunluğu dikkate alınarak, yasal düzenlemeler için ilk dönem 01/10/2007 – 30/09/2008 olarak belirlenmiştir. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi gündeminde olan ve 01/01/2007 – 30/09/2007 yasama döneminde kabul edilmesi beklenen yasal düzenlemeler farklı bir kodla 01/10/2007 – 30/09/2008 dönemine dahil edilmiştir. Henüz Türkiye Büyük Millet Meclisine intikal etmemiş diğer bazı düzenlemelerin de, sorumlu kurumlarımızın çalışmalarına bağlı olarak, Programda öngörülen takvimden önce gerçekleştirilmesi mümkün olup, bu düzenlemelerin gerçekleşmesi halinde Programın uygulanması hızlandırılmış olacaktır.

Yapılacak düzenlemelerin AB müktesebatı ile bağlantısı kurulurken, tarama çalışmalarında Avrupa Komisyonu tarafından ülkemiz temsilcilerine yapılan sunuşlar ve verilen müktesebat listeleri ile fiili müzakere aşamasına geçilen fasullarda belirlenmiş olan açılış ve kapanış kriterleri esas alınmıştır.

Bu Programda, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinden kaynaklanan yükümlülüklerimizle ilgili düzenlemeler de yer almaktadır. Bu düzenlemelere ilişkin uygulama takvimi, ilgili sektörlerin görüşlerine başvurularak belirlenecektir.

.....

2009-2013 döneminde yapılması öngörülen düzenlemelerin önemli bir bölümünün 2011 yılı sonuna kadar tamamlanması hedeflenmektedir. Ancak, bu düzenlemelerin bir bölümü de, yapılacak etki analizlerine ve müzakerelerin seyrine bağlı olarak, üyelik sonrası geçiş süreleri içerebilecektir.

.....

Dinamik bir nitelik taşıyan AB Müktesebatına Uyum Programının uygulaması etkili bir şekilde izlenecek ve Program belli aralıklarla güncellenecektir.

Avrupa Birliği standartlarına uyum çalışmaları ile eş zamanlı olarak, katılım sürecinin diğer temel unsurları arasında yer alan ekonomik ve siyasi kriterlerin yanı sıra, AB ve Türk toplumları arasında diyalog konusunda da çalışmalar sürdürülecektir. Bu kapsamda, 2001 yılında başlatılan ve üç yıllık bir perspektifle her yıl güncellenen Katılım Öncesi Ekonomik Program ile reformlara devam edilecek, istikrarlı ve rekabetçi bir yapı içinde, sürdürülebilir hızlı büyüme performansı korunacaktır.”

Program ekinde yer alan gerçekleştirilmesi hedeflenen tüm fasillara ilişkin düzenleme tablosu şöyledir:
(<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/ABMuktesebati/EK%20Duzenleme%20sayisi%20tablosu.pdf>)

		2007 - 2008	2008 – 2009	2009 – 2013	Toplam	Mükerrerler Hariç Toplam
Birincil Düzenleme Sayısı		114	30	64	208	188
	2007	2008	2009	2010-2013		
İkincil Düzenleme Sayısı	210	161	135	95	601	576

Program, 2007-2013 tarihleri arasında 188 “Birincil Düzenleme”; 576 “İkincil Düzenleme” olmak üzere toplam 764 düzenleme yapılmasını öngörmektedir.

AB Müktesebatına Uyum Programı’nda ifade edildiği üzere IX. Kalkınma Planı, Avrupa Birliğine Katılım sürecini de düzenlemiştir. (<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani.pdf>). Planın ilgili bölümüne göre:

“4. Avrupa Birliğine Katılım Süreci

41. 3 Ekim 2005 tarihinde tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla birlikte, ülkemiz ile AB arasındaki ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir.

42. Plan dönemi sonunda, AB’ye üyelik hedefi doğrultusunda, Kopenhag siyasi kriterlerine uyum düzeyinin yükseltilmesi, ekonomik kriterlere uyum sağlanması ve 35 fasıl altında toplanan AB müktesebatına ilişkin müzakerelerin sonuçlandırılarak katılım sürecinin tamamlanması amaçlanmaktadır.

43. AB'ye katılım süreci; hukukun üstünlüğü temelinde, uzun dönemli ve karşılıklı yarar ilkesi doğrultusunda, akılcı bir yaklaşım içinde yürütülecektir.

44. Katılım süreci, ülkemizin gelişmesinin hızlandığı ve hem ülke içinde hem de AB ortalamalarına göre gelişmişlik farklılıklarının azaldığı kapsamlı bir yenilenme ve reform sürecinin yaşanacağı bir dönem olarak değerlendirilecektir. Bu sürecin sonunda, AB'nin ekonomik ve sosyal standartlarına yakınsama sağlanmış olacaktır.

47. Müktesebata uyum süreci, ülke öncelikleri ve imkanları dikkate alınarak aşamalandırılacak ve bütüncül bir strateji çerçevesinde yönlendirilecektir. Uyuma dönük önceliklendirme yapılırken, kamunun finansman imkanlarını, özel kesimin rekabet gücünü, istihdamı, bölgesel gelişmeyi, çevreyi ve sosyal dengeleri gözeten bir yaklaşım esas alınacaktır.

50. Toplumsal bir gelişim ve dönüşümü amaçlayan ve tüm toplumu etkileyecek olan üyelik süreci, şeffaf ve katılımcı bir anlayış içinde yürütülecektir. Bu kapsamda, işçi ve işveren kuruluşları ile diğer STK'ların, kamu kesimiyle çok yönlü iletişim ve işbirliği içinde üyelik sürecine aktif olarak katılmaları ve katkıda bulunmaları sağlanacaktır.

51. Kısa bir zaman içinde çok sayıda hukuki düzenlemenin yapılmasını gerektirecek olan katılım sürecinde, Türkiye Büyük Millet Meclisinin etkin bir şekilde bilgilendirilmesi ve uyumun gerektirdiği hızda karar alabilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.

52. Uyum amacıyla yapılan yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması için gerekli idari kapasite oluşturulacak, uygulamadan kaynaklanan aksaklıklar tespit edilerek giderilecektir.

Bütün bu hukuksal düzenlemelerin, her yıl Avrupa Komisyonu tarafından İlerleme Raporları ile denetleneceği, eksik görülen hususların giderilmesinin isteneceği veya AB tarafından belirlenen hususların dışına çıkılarak gerçekleştirilen hukuksal düzenlemelerin düzeltilmesinin ve yenilerinin yapılmasının isteneceği uyum sürecinin doğal niteliğidir.

Bu çerçevede, İlerleme Raporları ile Birliğe aday ülke Türkiye'nin performansı iktisadi ve siyasi kriterler ile üstlendiği yükümlülükler (**müktesebat**) itibarıyla mercek altına alınmaktadır. Temel ölçüt, Türkiye'nin söz konusu kriterleri ve yükümlülükleri hangi ölçüde ve hızda yerine getirdiğidir, "nasıl" ve "neden" soruları ikincil bir öneme sahiptir. Nitekim kimi durumlarda kriterleri yerine getirme tarzı ile kriterlerin kendisi (demokrasi ve hukukun üstünlüğü) çelişkiye düşebilmektedir. Bu durumda bile temel değerlendirme uyum konusunda ilerlemenin kaydedildiği şeklinde olmakta, söz konusu çelişkiler ise "düzeltilmesi" kaydı düşülen ikincil problemler şeklinde ele alınmaktadır. (ATAUM Araştırma Grubu, 2003).

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Y., **Kırk Yıllık Düş, Avrupa Birliği'nin Siyasal Geleceği ve Türkiye**, Alfa, İstanbul 2004.
- Aral, V., **Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine**, İstanbul 1979.
- Arsava, F., **Nice Anlaşması Sonrasında Avrupa Birliği'nin Geleceği**, A.Ü. ATAUM yay., Ankara 2003.
- ATAUM Araştırma Grubu, “AB 2003 Yılı İlerleme Raporları ve Genişleme Stratejisi Belgesi ile İzleme Raporlarında Türkiye Dışındaki Aday Ülkelerin Durumu”, *Ankara Üniversitesi, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM)*, Aralık 2003, <http://www.diplomatikgozlem.com/indexarsiv.asp?kategori=AVRUPABİRLİĞİ> [10.12.2005, WEB].
- Beriş, H. E., “Avrupa Birliği Üyeliği Ya Da Türk Siyasetinde Demokratikleşme Eğilimleri”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2005).(<http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pubs.aspx?q=beri%fe>) [10.05.2007, WEB].
- Berksoy, T. / Işık, A., “Avrupa Birliği Fikrinin Doğuşu, Gelişim Süreci ve Türkiye'nin Bu Süreçteki Yeri”, **Avrupa Birliği Üzerine Yazılar**, Ed.: T. Berksoy - A. Işık, SPK yay., 2. Baskı, Ankara 2006.
- Çelebi, A., **Avrupa: Halkların Siyasal Birliği**, Metis, İstanbul 2002.
- Çemrek, M., “Genişlerken Derinleşmek: Türkiye İle AKÇT'den AB'ye İlişkilerin Serencamı”, **AB Yolunda Türkiye Müzakere Sürecinin Ekonomi Politikası**, Ed. M. Dikkaya, Alfa Aktüel, Bursa 2006.
- Dedeoğlu, B., **Adım Adım Avrupa Birliği**, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006.
- Dinçkol, A., “Avrupa Komisyonu Türkiye 2005 İlerleme Raporu”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi - Hukuk Sayısı*, Yıl:4, Sayı:8, Güz 2005/2.
- Erdoğan, M., “Avrupa, Avrupa Birliği ve Türkiye”, *Liberal Düşünce*, Yıl.10, S.40, Güz 2005.
- Hekimoğlu, M. M., “Avrupa Birliği Hukuku ve 1982 Anayasası'na Göre Egemenlik”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (www.e-sosder.com), Y. 2003 C.2, S. 6) [10.05.2007, WEB]: [C. Busse, **Die Völkerrechtliche Einordnung der Europäischen Union**, (Münster (Westfalen): Univ., Diss., Köln, Berlin, Bonn, München: Heymanns, 1999), s. 67.'den naklen; K. D. Borchardt, **Die rechtlichen Grundlagen der Europäischen Union**, (Heidelberg: 1996), s. 32'den naklen; I. Seidel – Hohenveldern, **Völkerrecht, 9., neubearb. Aufl.**, (Köln, Berlin, Bonn, München: Heymanns, 1997), s. 127'den naklen]

- Hirsch, E. E., “İsviçre Kanunu – Türk Hukuku (1926-1976)”, Der. Max Schweizer, **Ankara ve Lozan Arasında Avrupa Yolundaki Türkiye Üzerine Bir Derleme**, Phoenix, Ankara 2005.
- İKV, **Amsterdam Antlaşması, Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları**, İstanbul 2000.
- İKV, **Avrupa Birliği ve Türkiye –AB İlişkileri Almancağı 2005**, İstanbul 2006.
- Kalaycı, İ., “AvrupacıTürkiye mi, Türkiyeci Avrupa mı? [“Avrupa+Türkiye Birliği”Üzerine] Ekonomi –Politik Bir Deneme”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İ. Kalaycı, Beta, İstanbul 2006.
- Karlık, R., **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Beta, 8. Bası, İstanbul 2005.
- Koray, M., **Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye)**, TÜSES, İstanbul 2002.
- Kösekahyaoglu, L., “Maastricht Kriterleri Açısından Türkiye ve 10 Yeni Avrupa Birliği Üyesi: Parasal Birliği’ne Ne Kadar Hazırlar?”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İ. Kalaycı, Beta, İstanbul 2006.
- Merih, K., “Kopenhag Kapitülasyonları ve Egemenlik Paradoksu”, TurkAB, (<http://www.turkab.net/ab/wkopkriter.htm>). [10.05.2007, WEB].
- Newman, M., **Democracy, Sovereignty and the European Union**, Hurst Comp., London 1996.
- Önen, M., **Hukukun Temel Kavramları**, 2. Bası, İstanbul 1988.
- Özbilgen, T., **Eleştirel Hukuk Başlangıcı Dersleri**, İstanbul 1976.
- Reçber, K., **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Bursa 2004.
- Reçber, K., **Avrupa Birliği Mevzuatı**, II. Baskı Alfa Aktüel, Bursa 2005.
- Sarıca, S., “Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Rekabet Politikası”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İ. Kalaycı, Beta, İstanbul 2006.
- Savaş, V. F., “Ekonomik Açından Parasal Birlik ve Ulusal Egemenlik”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İ. Kalaycı, Beta, İstanbul 2006.
- Titiz, M. T., “Avrupa Birliği Müzakere ve Uyum Sürecinde Yeniden Yapılanma İçin Düşünceler”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İ. Kalaycı, Beta, İstanbul 2006.
- TÜSİAD, **Avrupa Birliği’ne Tam Üyeliğe Doğru, Siyasi Kısıtlar ve Uyum Süreci**, Yayın No. TÜSİAD-T/99-12/276, İstanbul, Aralık 1999.
- <http://www.tribeca.com.tr/delturtest/webpub/turkiyeicinkatilimortakligi.doc>
[10.05.2007, WEB].

Abdullah Dinçkol

http://www.deltur.cec.eu.int/TC_Katilim_Ortakligi_Konsej_Karari_19_Mayis_2003.doc [10.05.2007, WEB].

<http://www.tribeca.com.tr/delturtest/webpub/Ulusal%20Program.doc> [10.05.2007, WEB].

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ix/9kalkinmaplani.pdf> [10.05.2007, WEB].

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/intro/criteria.htm> [10.05.2007, WEB].

http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/historic%20documents/Rome/TRAITES_1957_CEE.pdf, Article/3. [10.05.2007, WEB].

Dava 6/64, Flaminio Costa vs. ENEL, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/ppp.pdf> : 5 [10.05.2007, WEB].

Dava 26/62, Van Gend & Loos, <http://www.abgm.adalet.gov.tr/ppp.pdf> : 4 [10.05.2007, WEB].

http://www.belgenet.com/arsiv/ab/helsinki_sonuc.html [10.05.2007, WEB].

(http://www.belgenet.com/arsiv/ab/kopenhag_kri.html) [10.05.2007, WEB].

http://www.unizar.es/euroconstitucion/library/historic%20documents/Rome/TRAITES_1957_CEE.pdf [10.05.2007, WEB].

<http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=12&prnId=2&hnd=1&docId=334&ord=1&fop=0> [10.05.2007, WEB].

(http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/9033EEB0-E80C-46D0-AB4D-A5767882853A/0/IlerlemeRaporu_8Kasim2006_TamamininCevirisi1.pdf) [10.05.2007, WEB].